

Izvorni naučni rad
UDK 811.163.4(497.6)

Jasmin HODŽIĆ (Sarajevo)

Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik

Jasmin.Hodzic@izj.unsa.ba

**BOSANSKI JEZIČKI IDENTITET I POPISI STANOVNIŠTVA 1991.
I 2013. – SOCIOLINGVISTIČKI PRISTUP (S FOKUSOM NA
PITANJA JEZIKA I ŠKOLSTVA)**

U radu se razmatra jezički identitet u Bosni i Hercegovini na osnovu rezultata posljednja dva popisa stanovništva. Cilj je sagledati identitarna i proanalizirati statusna pitanja bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u bosanskohercegovačkom društvu s početka devedesetih i danas. Jezik se dovodi u vezu s narodnim i nacionalnim identitetom te užim i širim konceptom uređenja društva i države. Poseban fokus ovdje je posvećen jezičkom identitetu na području tzv. *HZ/HR Herceg-Bosne* i na području tzv. *Srpske republike Bosne i Hercegovine* (danas područje entiteta *Republika Srpska*). Naročita pažnja bit će posvećena specifičnim pitanjima jezika i školstva.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, jezički identitet, nacionalni identitet, popisi stanovništva, Herceg-Bosna, Republika Srpska, školstvo*

1. UVOD

Identitarna pitanja jezika, naroda i nacije rješavaju se u društvu u skladu s historijom i tradicijom datog pitanja ili u skladu s demokratskom voljom građana, a koja po slobodnom izboru ne mora (iako to uglavnom jeste) biti usklađena s rješenjima u prošlosti. U pogledu poistovjećivanja Bošnjaka i bosanskog jezika radi se, prije svega, o prirodnom pravu Bošnjaka na tradiciju i dugi kontinuitet imenovanja vlastitog jezika bosanskim, tj. o jakoj tradicijskoj vezi bosanskog jezika i Bošnjaka, a onda i o slobodnom izboru i pravu na njegovanje tradicije u savremenom trenutku. Identifikacija bosanskih Hrvata i bosanskih Srba s bosanskim jezikom u bosanskom društvu je bila prisutna ranije u prošlosti, mada su snažni društveni procesi nacionaliziranja i jačanja srpske i hrvatske svijesti u Bosni i Hercegovini bili i ostali u kontinuitetu prisutni još s kraja devetnaestog vijeka, iz vremena Bosanskog vilajeta, i zadržali se sve do

danas. Nažalost, srpska i hrvatska nacionalna identifikacija u Bosni i Hercegovini vodila je takoreći neminovno za sobom i otvoreno povlačenje pitanja o teritorijalnom preustroju bosanskohercegovačkog prostora i države, sa snažnim javnim narativima o pripajanju Bosne i Hercegovine srpskom ili hrvatskom administrativno-pravnom elementu, kako daleko u prošlosti, tako i dan-danas.

Tako će pristup analizi međujezičkih i međunacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini s početka devedesetih godina prošlog vijeka i danas biti olakšan imamo li na umu koncepte tadašnjeg i sadašnjeg uređenja bosanskohercegovačkog društva i države, pri čemu naročitu pažnju treba usmjeriti na već uspostavljene čiste teritorijalne jedinice ili dosta uspjele pokušaje uspostavljanja jednonacionalnih srpskih i hrvatskih teritorija unutar Bosne i Hercegovine.

U pogledu određenja statusnih pitanja bosanskog jezika u bosanskohercegovačkom društvu s početka devedesetih i danas možemo govoriti o identitarnim pitanjima jezika u kontekstu demokratske volje građana iskazane na posljednja dva popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini, a naročito u pogledu različitog individualnog i/ili kolektivnog pristupa ovoj problematici, pri čemu imamo na umu direktnu vezu jezika i društva, odnosno jezika i politike, koja se kao takva bavi uređenjem društva u najširem smislu.

S obzirom na to da pitanje uređenja jezika u društvu ima direktnu vezu s pitanjem idejnog i ideološkog pristupa uređenju društva, i s obzirom na to da je zakonima tzv. *Hrvatske zajednice/republike Herceg-Bosne* i zakonima *Srpske republike Bosne i Hercegovine* / *Republike Srpske* još ranije uređeno pitanje institucionalizacije hrvatskog odnosno srpskog jezika na prostoru Bosne i Hercegovine, posebno je važno propitati u kojoj se mjeri demokratska volja bosanskohercegovačkih građana uklapa u koncepte uspostavljenih autokratskih jednonacionalnih režima.

U tu svrhu ovdje imamo zadatak propitati međujezičke i međunacionalne odnose posebno u okviru zacrtanih tzv. srpskih i hrvatskih jednonacionalnih teritorija u Bosni i Hercegovini, pa ćemo po rezultatima popisa stanovništva sagledati u kojoj mjeri, recimo to tako, srpski i hrvatski zakoni u Bosni i Hercegovini imaju obzira prema nesrpskom ili nehrvatskom jezičkom i nacionalnom identitetu. Posebno je ovo pitanje važno u kontekstu gnusnih primjera savremenih kršenja ljudskih prava na vlastiti maternji jezik ili prirodnih prava na tradiciju. Tako se na prostoru Bosne i Hercegovine o kojem govorimo idalje đacima koji bi trebali imati svoj bosanski jezik predaje i upisuje hrvatski ili srpski jezik, odnosno umjesto bosanskog jezika nalazi im se u dokumentaciji nešto drugo, a za ovakve postupke se pronalaze i tobožnja objašnjenja i opravdanja.¹

¹ U suprotnom, u načelu možemo vidjeti i zalaganje za demokratske principe: „Razmatranje funkcionisanja jezika u našem školstvu mora se temeljiti na našoj državnoj, političkoj i ekonomskoj stabilnosti, uz puno poštovanje istorijski uslovljenih kulturnih prilika. Mora

Posebno se postavlja pitanje kako to da u određenom prostoru gdje u Bosni i Hercegovini danas dominantno žive Srbi i/ili Hrvati ponekad/ponegdje ipak ima prava i mogućnosti za pozitivan status bosanskog jezika u društvu, konkretno u školstvu, dok se u većini slučajeva ovakvo što u potpunosti negira. Slično je pitanje pozitivnog statusa bosanskog jezika u školstvu izvan Bosne i Hercegovine u odnosu na njegov nepovoljan status u Bosni i Hercegovini.

2. BOSANSKI JEZIK I ŠKOLSTVO: JEDAN KRAĆI UVID U STANJE I PERSPEKTIVE

Školski sistem kao dio društvenog uređenja najbolji je primjer za propitivanje društvenog statusa određenog maternjeg jezika i jezička identitarna pitanja. Zato se ovdje ukratko osvrćemo i na pitanje jezika i školstva.

Prvi dio prethodnog naslova svjesno smo ostavili homonimnim, dakle, moguće višestruko značenjskim po datoj formulaciji. Tematizacija „bosanskog jezika i školstva“ može da se odnosi na tri stvari: a) (*bosanski jezik*) i *školstvo*, b) *bosanski (jezik i školstvo)* i c) *bosanski jezik i bosansko školstvo*, pri čemu formulacija „b“ može značiti *jezik i školstvo u Bosni i Hercegovini*, i u svakom slučaju to i jeste u našem tematskom fokusu, s tim da se od navedenog prije svega izdvaja tematizacija bosanskog jezika, a kroz to i drugih (srpskog i hrvatskog) jezika u Bosni i Hercegovini.

U datom kraćem uvidu u stanje i perspektive jezika i školstva u Bosni i Hercegovini ovdje ćemo reći da se u pogledu odnosa između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika već od početka egzistiranja savremenog školskog sistema i prvih modernih škola kod nas, već tada može govoriti o dominantno jednom, bosanskom jezičkom identitetu – mada se i u vremenu s kraja osmanske uprave Bosnom može govoriti o živom ostvarenju srpskih i hrvatskih jezičkih prava (up. Bogićević, 1965: 57; Solak, 2014: 61–74 ili Mulić, 2015: 181), što se naročito protežiralo u austrougarsko doba kada se bosanski jezički identitet zvanično gubi iz javnog života, a zvanično dominira srpsko-hrvatski (srpskohrvatski), srpski ili hrvatski.

Općepoznato današnje stanje nemogućnosti ostvarenja prava na bosanski jezik u školstvu na teritoriji bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska ili prostoru nekadašnje Herceg-Bosne, odnosno, preciznije rečeno na

se, uz to, temeljiti na principima demokratije. To znači da se sva rješenja traže na demokratski način, da se teži što uspješnijem obrazovanju i istovremeno da mladi naraštaj ne živi u atmosferi netolerancije, sa osjećajem neravnopravnosti, nacionalne ugroženosti i tjeskobe“ (Tanasić, 2001: 257). Ovakvi stavovi, nažalost, ostaju samo načelo, a praktično se idalje u svim aspektima provodi diskriminacija na osnovu jezika i nacionalnog identiteta.

teritoriji kojom dominantno upravljaju srpske i/ili hrvatske vlasti kod nas, iznova ovdje zavređuje posebnu pažnju.

Uzmimo u obzir konkretne primjere. Postavlja se, dakle, pitanje, ako je npr. učeniku Seidu Sejdinoviću iz Srebrenice šk. 2012/2013. upisano u svjedodžbi *Bosanski jezik* izdatoj u JU Prva osnovna škola u Srebrenici (dajemo podatke prema vlastitoj arhivi – izvorima, što je samo ilustracija od mnogobrojnog niza ovakvih primjera na širem području entiteta Republika Srpska), i ako ovo nije i ne može biti usamljen slučaj, kako to da u javnom narativu ipak skoro pa bespogovorno prihvatamo teze da za bosanski jezik u RS-u i njegov pozitivan društveni status nema pravne i zakonske, ili bilo kakve druge osnove? Zato se dešava, opet navodimo ilustrativno, da npr. učenici Anesi Hodžić šk. 2019/2020. u svjedodžbi izdatoj u JU OŠ „Dositej Obradović“ u Prijedoru stoji upisano *Srpski jezik*, a da se u istoj ovoj prijedorskoj školi, iste školske godine (19/20), učeniku Reufu Fikiću u svjedodžbu upisuje *Jezik bošnjačkog naroda*.² O otvorenim primjerima diskriminacije govornika bosanskog jezika i konkretnim slučajevima jezičkog imperijalizma s početka devedesetih, vidjeti kod Hodžić (2020a: 219–224).

Napomenuli smo da se pozitivan društveni status jezika očituje najprije u obrazovnom sistemu i da u tom smislu ne treba zadržavati pažnju na entitetu Republika Srpska. Ovdje također treba ukazati i na problem bosanskog jezika i školstva na cijelom području zapadne Hercegovine i srednje Bosne, ili u drugim dijelovima naše države kojima dominantno upravljaju hrvatske vlasti. Tako za grad Livno imamo podatke da, otkako je bosanski jezik ukinut davne 1907. godine, još se nije vratio u tamošnji raznoliko uspostavljeni društveni poredak. I, dok je, na primjer, za školsku 2011/2012. u Srednjoj školi „Tin Ujević“ u Glamoču (u blizini Livna) u svjedodžbi *Opće gimnazije* učeniku Ervinu Halaku upisano *Hrvatski jezik*, zvanično u Osnovnoj školi u Glamoču kao jedinoj školi u Kantonu 10 (kolokvijalno: *Livanjski kanton*, ili zvanično na hrvatskom jeziku *Hercegbosanska županija*) još od 2002. uredno se u istoj školi pohađa i predaje upravo *Bosanski jezik*, gdje radi nastavnik Denis Vrebac. Zatim, imamo i medijski prepoznatljivi slučaj s područja srednje Bosne i grada Jajca, gdje navodimo primjer svjedodžbe *Srednje škole Jajce* u kojoj je učenici Halimi Hodžić šk. 2013/2014. upisan *Bosanski jezik*, dok su drugi učenici u poznatim okolnostima morali tražiti osnivanje posebne škole (koja

² Na jednom od niza mnogobrojnih susreta s učenicima, roditeljima i nastavnicima koji su u entitetu RS diskriminirani na osnovu maternjeg jezika, čuli smo za formulaciju *Jezik bošnjačkog naroda* i skraćenicu *JBN*, kojoj ne treba poseban komentar. Odgovor koji je na ovo došao s bošnjačke strane jeste ironijski iskazana „potreba“ da se termin „bosanska kahva“ preimenuje u termin „kahva bošnjačkog naroda“, „bosanski konj“ u „konj bošnjačkog naroda“, i slično.

neće raditi po hrvatskom planu i programu) da bi u školi mogli izučavati bosanski jezik. Slično, u Gornjem Vakufu učeniku B. Č. koji se školovao za medicinskog tehničara stoji u svjedodžbi „narodnost: Bošnjak“, a na popisu predmeta kao prvi predmet upisan je *Hrvatski jezik*.³

Posebno je važno spomenuti ovdje i pitanje jezika i školstva u Kantonu Sarajevo (šire, o ovom pitanju vidjeti Hodžić, 2018 i Hodžić, 2020), pa npr. kod učenice M. A. iz *JU Gimnazija Obala Sarajevo* u svjedodžbi izdatoj šk. 2020/2021. među nastavnim predmetima stoji upisano *Bosanski jezik i književnost, Hrvatski jezik i književnost, Srpski jezik i književnost* – dok npr. kod učenice R. A. iz *JU Četvrta gimnazija Ilidža* u svjedodžbi stoji upisano *Bosanski jezik i književnost*. Pisanje tri imena predmeta, tj. imena tri predmeta (ne tri jezika, već tri predmeta) u skladu je s odlukom nadležnog kantonalnog ministarstva obrazovanja kojom se od 16. 1. 2019. nastavni predmet maternjeg jezika tako imenuje. O detaljima po kojima se mogu sagledati šire okolnosti i posljedice ovakve odluke, vidjeti kod Palić i Kodrić (ur) (2020). Nadasve, treba uzeti u obzir i svijetli primjer Brčkog⁴ i tamošnjeg školstva koje manje-više nije ni segregacijsko ni asimilacijsko, već integracijsko (školstvo nije podijeljeno, a svi učenici po vlastitom izboru imaju mogućnost slušati svoj maternji jezik, i bosanski i hrvatski i srpski).

Kako je društveno-politički koncept formiranja tzv. hrvatske republike *Herceg-Bosne* i tzv. *Srpske republike BiH* direktni uzročnik formiranja paralelnih školskih sistema koji u Bosni i Hercegovini egzistiraju i danas, u nastavku analiziramo demokratsku volju građana u pitanjima jezičkog identiteta. Ovdje ističemo to da je po zakonskim normama RBiH (1992–1995) jezik početno imenovan maternjim, pa srpskohrvatskim, da bi se potom službeno moglo koristiti svako pojedinačno ime, tj. i bosanski, i hrvatski, i srpski jezik, što nije (bio) slučaj s ostatkom (okupiranim dijelovima) bosanskohercegovačke teritorije.

³ Učenici bošnjačke nacionalnosti pohađali su nastavu po hrvatskom planu i programu, učili hrvatski jezik i dobijali svjedodžbe s hrvatskim nacionalnim obilježjima. Oni koji su tražili svoje pravo na maternji bosanski jezik u slučaju Jajca označeni su negativnom etiketom kao grupa koja podržava segregacijske procese, dok je hrvatski asimilacijski model školstva, paradoksalno, označen kao svijetli primjer svakome ko želi da prevaziđe etničku i nacionalističku politiku (v. Hodžić, 2020: 191).

⁴ „Zvanična jezička politika Brčko Distrikta od samog početka važan je dio procesa integracije i stvaranja multietničkog društva, zasnovanog na principu jednakosti sva tri konstitutivna naroda. Na polju jezika taj princip prevodi se kao princip ravnopravnog statusa i upotrebe tri zvanična jezika i dva pisma, što ujedno čini Brčko Distrikt jedinom administrativnom jedinicom u okviru BiH koja u svom ustavnom aktu eksplicitno ističe ravnopravnost jezika i pisama naroda BiH“ (Božović i Runić, 2022: 121).

3. BOSANSKI JEZIK I POPISI STANOVNIŠTVA

3.1. Odnos hrvatskog i bosanskog jezika na području tzv. *Herceg-Bosne*

Okvir tzv. HZ/HR Herceg-Bosne (dalje: HB) podrazumijevao je zacrtanu hrvatsku dominaciju na bosanskohercegovačkom području, međutim, podaci o nacionalnom i jezičkom identitetu govore da nije moglo i nije smjelo biti tako, jer je polovičan broj svih gradova na prostoru HB imao dominantni bosanski jezički identitet.⁵

Gradovi/općine na prostoru HB u kojima je u odnosu na hrvatski jezik 1991. bosanski jezik imao dominaciju, prema rezultatima popisa stanovništva (v. Popis 1991) su: Jablanica 59,17%; Gornji Vakuf 53,22%; Konjic 49,25%; Fojnica 47,86%; Kakanj 46,14%; Travnik 41,46%; Busovača 41,27%; Bugojno 38,79%; Vitez 37,31%; Jajce 34,47%; Novi Travnik 33,06%; Stolac 37,97%; i Kotor Varoš 28,23%; što važi i za Vareš u kojem je dominirao srpskohrvatski, pa bosanski i tek onda hrvatski.

Također, značajne procenete za bosanski jezik 1991. godine na prostoru za koji se tvrdilo da je hrvatski bilježimo u mjestima: Kiseljak 38,60%; Prozor 33,30%, Mostar 23,73%;⁶ Kreševo 19,76%; Čapljina 19,59%; Livno 11,28%; Duvno (Tomislavgrad) 10,00% i Kupres 7,99%, s tim da nešto manje procenata većemo za Ljubuški 3,86% i Neum 3,24%; a u Čitluku, Grudama i Posušju procenat bosanskog jezika je ispod 1%, dok jedino u Širokom Brijegu nije 1991. evidentiran niti jedan govornik bosanskog jezika (v. Popis 1991).

Gradovi/općine u kojima danas bosanski jezik ima zvaničnu dominaciju na bosanskohercegovačkom prostoru za koji se tvrdilo da je hrvatski su: Konjic 92,0%; Jablanica 92,1%; Kakanj 91,4%; Bugojno 80,4%; Travnik 70,5%; Vareš 66,8%; Fojnica 63,7%; Gornji Vakuf 58,2%; Novi Travnik 51,7% i Jajce 51,5% (v. Popis 2013). Također, značajne procenete za bosanski jezik danas (v. Popis 2013) na prostoru za koji se tvrdilo da je hrvatski bilježimo u mjestima: Busovača 49,1%; Mostar 45,3%; Vitez 41,9%; Kiseljak 39,9%; Stolac 38,5%; Prozor 25,0%; Kreševo 20,1%; Čapljina 17,6%; Livno 12,3%; Duvno (Tomislavgrad) 7,8%; Kupres 5,0%; dok su za Ljubuški u vezi s bosanskim jezikom veže procenat 2,4%; Čitluk 0,1%; Ravno 0,6%; a samo Grude, Široki i Posušje imaju 0%.

Ukupno, uzmemo li u obzir pitanje dominacije bosanskog ili hrvatskog jezičkog identiteta na prostoru HB, pokazat će se da je skoro podjednak broj mjesta imao jedan ili drugi identitet, što će reći da se niukoliko nije smjelo (i ne smije se) insistirati samo na jednom od njih.

⁵ Više o specifičnostima kod položaja jezika u društvu unutar Herceg-Bosne vidjeti u: Hodžić (2020b).

⁶ Hrvatski 27,7% (v. Popis 1991).

Ilustrativno, u nastavku posebno izdvajamo detaljnije podatke o odnosu jezičkog (i nacionalnog) identiteta na prostoru HB danas i 1991. godine, i to za bh. gradove: Jajce, Gornji Vakuf, Mostar i Stolac. Ovo su ujedno simbolično važni primjeri za pitanja jezika i školstva kao gradovi koji se u određenom kontekstu mogu dovesti u vezu s primjerom tzv. podijeljenih gradova i borbe između probosanskih i prohrvatskih vlasti u društvenom poretku koji diktira i pitanje uređenja školstva.

JAJCE 1991.

34,47% bosanski jezik (15.515)	38,62% Muslimani (17.380)
28,59% hrvatski jezik (12.866)	34,0% Hrvati (43.037)
8,81% srpski jezik (3964)	19,25% Srbi (8663)
23,82% srpskohrvatski j. (10.719)	5,55% Jugosloveni (2496)
3,21% hrvatskosrpski j. (1444)	

JAJCE 2013.

51,5% bosanski jezik (14.051)	48,7% Bošnjaci (13.269)
45,9% hrvatski jezik (12.524)	46,1% Hrvati (12.555)
1,5% srpski jezik (412)	1,8% Srbi (501)
1,0% ostalo (271)	3,4% Ostali (933)

GORNJI VAKUF 1991.

53,2% bosanski jezik (13.402)	55,8% Muslimani (14.063)
41,3% hrvatski jezik (10.408)	42,5% Hrvati (10.706)
0,1% srpski jezik (14)	0,4% Srbi (110)
3,9% srpskohrvatski j. (992)	0,6% Jugosloveni (158)
0,8% hrvatskosrpski j. (198)	

GORNJI VAKUF 2013.

58,2% bosanski jezik (12.191)	57,3% Bošnjaci (12.004)
41,3% hrvatski jezik (8.647)	41,4% Hrvati (8.660)
0,1% srpski jezik (16)	0,1% Srbi (30)
0,4% ostalo (79)	1,1% Ostali (239)

Gradovi Jajce i Gornji Vakuf ilustrativno su pored npr. Mostara i Stoca naročito važni kao primjer u kojima se nalazi poznati fenomen „dvije škole pod jednim krovom“, za koji u društvu možemo reći da vlada velika doza neinformisanosti i pogrešnih poimanja i tumačenja. Praktično, prepoznatljivi fenomen u današnjoj Federaciji BiH imenovan kao „dvije škole pod jednim krovom“ zapravo je primjer pokušaja spajanja i približavanja već ranije ustanovljenih paralelnih (bosanskih i hrvatskih) škola i školskih sistema na tlu BiH, pa se događa da ne obraćamo pažnju na druge dvojne škole koje nisu pod jednim krovom već su to npr. dvije medicinske, dvije ekonomske, dvije saobraćajne, dvije mašinske, dvije elektrotehničke škole itd., u jednom podijeljenom gradu. Također, o podijeljenim gradovima govorimo samo uvjetno, s obzirom na to da je prije riječ o podijeljenoj državi u kojoj se u granicama podjela nekada nalazi na desetine cijelih bosanskohercegovačkih gradova, a nekada te granice prolaze i kroz neke same gradove.

MOSTAR 1991.

23,7% bosanski jezik (30.045)	34,6% Muslimani (43.856)
27,7% hrvatski jezik (35.020)	34,0% Hrvati (43.037)
9,5% srpski jezik (12.021)	18,8% Srbi (23.846)
31,3% srpskohrvatski j. (39.672)	10,1% Jugosloveni (12.768)
2,6% hrvatskosrpski j. (3294)	

MOSTAR 2013.

45,3% bosanski jezik (47.900)	44,2% Bošnjaci (46.752)
48,8% hrvatski jezik (51.623)	48,4% Hrvati (51.216)
3,1% srpski jezik (3.239)	4,2% Srbi (4.421)
2,9% ostalo (3.035)	3,2% Ostali (3.408)

STOLAC 1991.

37,97% bosanski jezik (7.093)	43,36% Muslimani (8.101)
31,53% hrvatski jezik (5.890)	33,12% Hrvati (6.188)
14,62% srpski jezik (2.731)	20,97% Srbi (3.917)
14,28% srpskohrvatski j. (2.668)	1,64% Jugosloveni (307)
0,57% hrvatskosrpski j. (107)	

STOLAC 2013.

38,5% bosanski jezik (5.586)	38,2% Bošnjaci (5.544)
58,6% hrvatski jezik (8.492)	58,5% Hrvati (8.486)
1,7% srpski jezik (241)	1,9% Srbi (279)
1,3% ostalo (183)	1,3% Ostali (193)

Zanimljivo je da se u Mostaru i Jajcu u predratnom vremenu pokazuje blaga bošnjačka nacionalna dominacija, ali uslijed značajnog udjela srpskohrvatskog jezika u identitetu građana u Mostaru je procentualno dominirao hrvatski jezik nad bosanskim, a u Jajcu obrnuto (što se zadržalo i danas). Isto tako, Jajce je u odnosu na Stolac zadržalo raniju bosansku jezičku i bošnjačku nacionalnu dominaciju. Nevjerovatnim se čini poklapanje u procentima hrvatskog jezičkog identiteta u Gornjem Vakufu 1991. i 2013. godine, s tim da konstatujemo da je Gornji Vakuf sada još i povećao bosansku natpolovičnu jezičku dominaciju koju je imao i ranije.

3.2. Odnos srpskog i bosanskog jezika na području tzv. *Srpske republike Bosne i Hercegovine* / *Republike Srpske*

Gradovi i općine na području tzv. *Srpske republike Bosne i Hercegovine*, kasnije entiteta *Republika Srpska* (dalje: RS), također nisu (bili) jednonacionalno naseljeni i ne mogu se identitarno jednoliko posmatrati kada govorimo o jezičkom i nacionalnom identitetu. U području RS-a valja krenuti od Srebrenice, gdje je predominantno 1991. bosanski jezik bio u većini, sa 72,89%, a većina od preko 50% zadržana je i na posljednjem popisu (v. Popis 2013). Detalje o nacionalnom i jezičkom identitetu Srebrenice (ranije i danas) donosimo u nastavku (v. Popis 1991, Popis 2013).

SREBRENICA 1991.

72,89% bosanski jezik (26.726)	78,2% Muslimani (27.572)
0,01% hrvatski jezik (5)	0,1% Hrvati (38)
19,63% srpski jezik (7.199)	22,7% Srbi (8.315)
6,36% srpskohrvatski j. (2.333)	1,04% Jugosloveni (380)
0,04% hrvatskosrpski j. (13)	

SREBRENICA 2013.

54,2% bosanski jezik (7.265)	54,1% Bošnjaci (7.248)
0,1% hrvatski jezik (7)	0,1% Hrvati (16)
45,0% srpski jezik (6032)	45,0% Srbi (6028)
0,8% ostalo (105)	0,9% Ostali (117)

I pored značajnih društveno-političkih promjena iznenađujuće je naročitu dominantnu poziciju bosanski jezik ipak zadržao u Srebrenici. Kontekstualiziranje ranije brojke od preko 70% bošnjačkog stanovništva i bosanskog jezika vodi nas primisli da je upravo ovaj podatak moguće bio jedan od povoda za etničko čišćenje i genocid, naročito s obzirom na blizinu Srebrenice srbijskoj granici. No, nije samo Srebrenica imala bosansku jezičku dominaciju.

Gradovi/općine s područja današnjeg RS-a sa izrazitim procentom (dominirajućeg) bosanskog jezika nad srpskim jezikom 1991. godine su: Srebrenica 72,89%; Trnovo 64,00%; Bratunac 61,22%; Višegrad 59,45%; Rogatica 55,66%; Vlasenica 53,03%; Zvornik 52,74%; Foča 48,75%; Čajniče 43,35%; Prijedor 39,38%; Doboju⁷ 34,45% i Modriča 24,71% (v. Popis 1991).

Pošto nam je u kontekstu postavljene teme bitna i konkurentna, a ne samo dominirajuća pozicija jednog jezika nad drugim, izdvajamo i druge podatke. Naime, gradovi/općine s područja današnjeg RS-a sa značajnim (djelimično konkurentnim) procentom bosanskog jezika 1991. godine su: Han Pijesak 35,22%, Ugljevik 35,03%; Gacko 32,61%; Lopare 32,43%, Kalinovik 30,06%; Sokolac 27,90%; Bosanski Novi 28,26%, Kotor Varoš 28,23%; Bijeljina 25,13%; Rudo 23,93%; Pale 23,28%; Nevesinje 21,08%; Bosanska Gradiška 21,08%; Teslić 17,55%; Šipovo 17,36%; Bosanska Dubica 16,98%; Trebinje 11,72%, Bileća 10,76; Derventa 9,90%; Bosanski Brod 9,64% i Mrkonjić Grad 9,59%, i drugi (v. Popis 1991).

Naravno, ne treba ni posebno isticati kolike su se promjene dogodile nakon etničkog čišćenja i genocida na ovom prostoru, što se opet drastično očitovalo i na rezultate popisa iz 2013. godine. No, pomalo neočekivano, npr. općina Vukosavlje na posljednjem popisu ima 48,3% bosanskog naspram 33% srpskog jezika (v. Popis 2013), a i Srebrenica je, kako rekosmo, zadržala raniju dominaciju bosanskog jezika, sa sadašnjih 54,2% (što jeste ipak za trećinu smanjeno u odnosu na ranije stanje).

Pored Srebrenice (54,1%) i Vukosavlja (48,3%), ostali gradovi/općine na području RS-a gdje je na posljednjem popisu (2013) zabilježen nešto značajniji udio bosanskog jezika (značajniji u odnosu na djelimično „očekiva-

⁷ Doboju možemo i da ne računamo, s obzirom da je samo danas dijelom u RS-u.

ni“ nikakav ili veoma mali udio) su: Osmaci⁸ 48,2%; Novo Goražde⁹ 47,5%; Trnovo¹⁰ 40,9%; Bratunac 38,4%; Milići 36,8%; Zvornik 33,8%; Prijedor 32,8%; Kotor Varoš 26,6%; Jezero 25,4%; Bosanska Kostajnica (Kostajnica) 24,5%; Bosanski Novi (Novi Grad) 23,9%; Doboj¹¹ 21,9%; Teslić 19,2%; Čajniče 18,1%; Bosanska Gradiška 14,%; Ugljevik 13,9%; Han Pijesak 12,6%; Modriča 12,6%; Bijeljina 12,1%; Rogatica 10,5%; Bosanska/Kozarska Dubica 10,3%; Višegrad 9,7%; Lopare 9,0%; Bosanski Brod (Brod) 9,6%; Rudo 8,7%; Prnjavor 8,4%; Šamac 8,1%; Derventa 7,4% i Foča¹² 7% (v. Popis 2013).

Jezička pravda i njegovanje jezičkih prava u društvu trebala bi biti u skladu s predstavljenim stanjem, u kontekstu da je svako zanemarivanje prava bosanskog jezika u entitetu RS direktno suprotstavljeno faktičkom stanju i diskriminacijski usmjereno protiv govornika bosanskog jezika. Uputno je prikazati i stanje jezičkog identiteta u Banjoj Luci 1991. i danas.

BANJA LUKA 1991.

11,6% bosanski jezik (22.686)	14,6% Muslimani (28.558)
7,8% hrvatski jezik (15.269)	14,8% Hrvati (29.026)
23,9% srpski jezik (46.749)	54,6% Srbi (106.826)
51,97% srpskohrvatski j. (101.695)	12,09% Jugoslaveni (23.656)
2,87% hrvatskosrpski j. (4.051)	

BANJA LUKA 2013.

4,1% bosanski jezik (7.668)	4,2% Bošnjaci (7.681)
0,9% hrvatski jezik (1.738)	2,8% Hrvati (5.104)
91,8% srpski jezik (169.814)	89,6% Srbi (165.750)
3,1% ostalo (5.822)	3,5% Ostali (6507)

Približno pola banjalučkih Srba 1991. godine nije se izjasnilo za srpski jezik, i približno pola banjalučkih Hrvata 1991. godine nije se izjasnilo za hrvatski jezik, a naročito je uočljivo da se preko 50% Banjalučana 1991. odlučilo za srpskohrvatski jezik, što je približno 55% ako se skupa sa srpskohrvatskim uzme u obzir opredjeljenje za hrvatskosrpski. Isto tako, petina banjalučkih

⁸ Blizu Kalesije.

⁹ Goražde 96,2%.

¹⁰ Trnovo (FBiH) 92,1%.

¹¹ Doboj-Istok 96,9%; Doboj-Jug 98,5%.

¹² Foča (FBiH) 92,2% bosanskog.

Muslimana nije se 1991. izjasnila za bosanski jezik, odnosno, približno 80% banjalučkih Muslimana ipak je 1991. odabralo bosanski, a ne neki drugi jezik. Interesantno je da 2013. ukupno 13 bošnjačkih banjalučkih pojedinaca nije odabralo bosanski jezik, pa je 0,1% na posljednjem popisu u Banjoj Luci više Bošnjaka nego bosanskog jezika. Također, tek nešto više od trećine banjalučkih Hrvata 2013. je odabralo hrvatski jezik, a približno je 2,5% 2013. u Banjoj Luci više srpskog jezika nego Srba.¹³

Zaključno, evidentno je u kojoj mjeri ni okvir RS-a nije smio biti poligon za jednostrani jezički identitet.

3.3. Bosanski jezik izvan zacrtanih granica srpskih i hrvatskih homogenih teritorija

Ovdje ćemo u analizi uzeti u obzir simbolično podatke iz Brčkog (s obzirom na današnji Distrikt Brčko), međutim, važno je sagledati i stanje na prostoru koji je i u ranijim okolnostima primarno pripadao bosanskohercegovačkoj multietničkoj državnoj vlasti. Bosanske općine i gradovi s naročito velikim procentom (preko 50%) opredjeljenja stanovništva za bosanski jezik 1991. godine, a koji ne pripadaju (nisu pripadali) interesnoj sferi HB-a i RS-a su: Cazin 90,69%; Velika Kladuša 77,03%; Kalesija 73,83%; Stari Grad Sarajevo 71,63%; Živinice 71,37%; Bosanska Krupa 69,62%; Olovo 69,65%; Breza 67,88%; Goražde 64,87%; Kladanj 64,46%; Tešanj 64%; Gračanica 59,87%; Banovići 59,25%; Hadžići 57,41%; Bihać 53,99; Gradačac 50,25%; Visoko 67,74% i Zavidovići 55,24% (v. Popis 1991).

Ovdje možemo, u kontekstu isticanja dominantnog bosanskog jezika po natpolovičnoj većini, izdvojiti još i bosanske gradove/općine koje su bile u srpskoj ili hrvatskoj interesnoj sferi, ali su svakako potpadali pod kasnije zakone Republike Bosne i Hercegovine, pa se među ostalim izdvajaju: Trnovo 64,00%; Bratunac 61,22%; Višegrad 59,45%; Jablanica 59,17%; Rogatica 55,66%; Gornji Vakuf 53,22%; Vlasenica 53,03%; Zvornik 52,74% i Donji Vakuf 51,30%. (v. Popis 1991). Također, na posljednjem popisu predominantno opredjeljenje za bosanski jezik (preko 50%) imala su uglavnom sva mješta u kojima je bosanski jezik imao većinu u odnosu na druge jezike, osim u Brčkom gdje je procenat dominantnog (bosanskog) jezika nešto ispod 50%, tačnije 43,5%. U nastavku prikazujemo detaljne podatke za Brčko.

¹³ Također, samo uvjetno ovdje govorimo o „odabiru“.

BRČKO 1991.

35,17% bosanski jezik (30.817)	44,07% Muslimani (38617)
21,86% hrvatski jezik (19.151)	25,39% Hrvati (22.252)
10,52% srpski jezik (9.221)	20,69% Srbi (18.128)
27,20% srpskohrvatski j. (23.837)	6,54% Jugosloveni (5731)
1,55% hrvatskosrpski j. (1.362)	

BRČKO 2013.

43,5% bosanski jezik (36.360)	42,4% Bošnjaci (35.381)
20,1% hrvatski jezik (16.753)	20,7% Hrvati (17.252)
34,7% srpski jezik (29.004)	34,6% Srbi (28.884)
1,7% ostalo (1.399)	2,4% Ostali (1.999)

U Brčkom je po popisu iz 1991. i po popisu iz 2013. najviše bosanskog jezika i Bošnjaka (Muslimana), s tim da je 2013. približno hiljadu (1000) onih koji nisu Bošnjaci odabralo bosanski jezik, kao što je 2013. nešto više od stotinu (tačno 120) onih koji nisu Srbi odabralo srpski jezik – pri čemu je oko 500 Hrvata odabralo neki drugi jezik osim hrvatskog. Interesantno je da 1991. približno polovina Srba u Brčkom nije odabralo srpski jezik, kao što približno 15% Hrvata nije odabralo hrvatski – pa je nakon većinskog bosanskog 1991. u Brčkom na drugom mjestu bio srpskohrvatski jezik, pa tek onda hrvatski i srpski.

Treba reći na kraju i to da je Sarajevo 1991. imalo dominantnih, nešto preko 43% bosanskog, i potom nešto preko 36% srpskohrvatskog (v. Popis 1991), a danas je u Kantonu Sarajevo preko 91% građanskih opredjeljenja za bosanski jezik (v. Popis 2013). Također, Tuzla je 1991. imala 33,43% bosanskog i 53,22% srpskohrvatskog jezičkog identiteta, a Bihać 53,99% bosanskog i 30,33% srpskohrvatskog, Zenica 47,44% bosanskog i 37,14% srpskohrvatskog (v. Popis 1991), dok je danas u Bihaću 93,2% opredjeljenja za bosanski jezik, u Zenici 91%, a u Tuzli 85,2% (v. Popis 2013).

Identitarne osnove srpskohrvatskog jezika prestale su biti relevantne zakonskim odredbama o jeziku s početka devedesetih naovamo, iako je praktično srpskohrvatski kao zajednički jezik počeo prestajati važiti već od 1967. godine, kada se hrvatski lingvisti i istaknuti javni radnici odlučuju za samostalni hrvatski, a srbijanski za samostalni srpski (dok se kod Bošnjaka u to vrijeme najviše Alija Isaković i Mak Dizdar zalažu za samostalni bosanski). Danas je bosanski jezik predominantan u kontekstu identifikacije građana s maternjim jezikom na posljednjem popisu stanovništva, ali nema povoljan društveni status na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine.

4. ZAKLJUČAK

Identitarna pitanja maternjeg jezika i nacionalnog identiteta u Bosni i Hercegovini s početka devedesetih i danas, gledajući po rezultatima popisa stanovništva i iskazane demokratske volje bosanskohercegovačkih građana, nisu (bila) u skladu s pojedinim političkim namjerama ostvarivanja jednonacionalnih i homogeno identitarno čistih teritorija i prostora na tlu Bosne i Hercegovine, što zaključujemo na osnovu prikazanih rezultata nacionalne i jezičke identifikacije na Popisu stanovništva 1991. i Popisu stanovništva 2013. godine, a koje smo posebno sagledali i u pojedinačnom odnosu prema identitarno homogenim zamišljenim teritorijama na bosanskohercegovačkom tlu. Ovaj nesklad postoji i onda kada dato pitanje hipotetički razmotrimo samo u okvirima tzv. Hrvatske zajednice Herceg-Bosne ili u okvirima tzv. Srpske republike Bosne i Hercegovine s početka devedesetih godina prošlog vijeka (danas Republike Srpske), ali naročito i onda kada u sadašnjim okvirima posmatramo bosanskohercegovačke entitete (RS i FBiH) te područje Distrikta Brčko. Zato su rezultati dvaju popisa stanovništva, preko iskazane nacionalne i jezičke identifikacije bh. građana, dobra osnova za njegovanje demokratskih principa u današnjem bosanskohercegovačkom društvu, naročito u zakonodavstvu, sredstvima javnog informisanja i najprije u prosvjetno-pedagoškoj praksi. Uprkos svemu, u danas na kakav-takav način ostvarenim nacionalno homogenijim srpskim ili hrvatskim društvenim okvirima u Bosni i Hercegovini, ipak se provodi sistemska diskriminacija na osnovu jezika, iskazana prema bosanskom jezičkom identitetu, bez obzira na to što su Bošnjaci natpolovična većina u državi i bez obzira na to što je bosanski jezik brojčano dominantan nad ostalim, i na Popisu 1991. i na Popisu iz 2013.

LITERATURA:

- Bogićević, Vojislav (1965). *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini od 1463. do 1918*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Božović, Jelena i Runić, Marija (2022). „Jezička politika u obrazovnom sistemu Brčko Distrikta: primjer uspješne ili neuspješne priče?“, *Lingua Montenegrina* br. 29, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, str. 119–136.
- Hodžić, Jasmin (2018). „Neki sociolingvistički aspekti imenovanja i učenja maternjeg jezika i književnosti u bosanskohercegovačkom školstvu s fokusom na Kanton Sarajevo“, *Književni jezik* 29, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, str. 159–197.

- Hodžić, Jasmin (2020). „Sociolingvistički uvidi u rasprave o bosanskom jeziku na *Mostarskom savjetovanju o književnom jeziku* (1973) i *Sarajevskom savjetovanju* (2019)“, *Jezikoslovni Zapiski*, 26 (1), Ljubljana: Institut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, str. 129–142.
- Hodžić, Jasmin (2020b). „Hrvatski i bosanski jezik u Stocu, Čapljini i Mostaru u svjetlu teorije jezičke pravde i teorije jezičkog imperijalizma (s fokusom na odnos s početka devedesetih i danas)“, *Hercegovina*, br. 19., Mostar: Fakultet humanističkih nauka i Muzej Hercegovine. str. 213–228.
- Mulić, Jusuf (2015). *Muslimanske škole u Mostaru (1554–1945)*. Sarajvo: Autorsko izdanje.
- Palić, Ismail i Kodrić, Sanjin (ur.) (2020). *Zaključci, s materijalima Naučnoga savjetovanja Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini (održanoga 6. aprila 2019. godine u Sarajevu)*. Sarajevo: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.
- Popis 1991 – Statistički bilten br. 233 (1993). *Etnička obilježja stanovništva (rezultati za Republiku i po opštinama 1991)*. Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine.
- Popis 2013 – Knjiga 02: *Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik*. Agencija za statistiku BiH, Sarajevo. Dostupno na linku: Popis 2013 BiH (pristup: januar 2021).
- Solak, Edina (2014). *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini: od 1850. do 1914. godine: sociolingvistički pristup*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Tanasić, Sreto (2001). „Jezička situacija u Bosni i Hercegovini: Komunikacijsko jedinstvo i upadljiva simbolička razvedenost, s naglaskom na problematici u školstvu“, *Jezik i demokratizacija. Posebna izdanja, knjiga 12*. Sarajevo: Institut za jezik, str. 249–261.

Jasmin HODŽIĆ

BOSNIAN LANGUAGE IDENTITY AND POPULATION CENSUSES 1991 AND 2013 – SOCIOLINGUISTIC APPROACH (FOCUSING ON ISSUES OF LANGUAGE AND EDUCATION)

The paper discusses the linguistic identity in Bosnia and Herzegovina based on the results of the last two censuses. Here we have the goal to look at the identity and analyze the status issues of the Bosnian, Croatian and Serbian languages in B&H, from the early 1990s to the present. Language is associated with ethnicity and national identity and the narrower and broader concept of the organization of society and the state. A special focus here is dedicated

to linguistic identity in the area of the so-called HZ / HR Herceg-Bosna and in the area of the so-called The Serbian Republic of Bosnia and Herzegovina (today the territory of the Republika Srpska entity). Special attention will be paid to the issue of language in education.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, linguistic identity, national identity, censuses, Herceg-Bosna, Republika Srpska*